

АСПЕКТИ НА ЕВРОПЕЙСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАВИД КЕРМАНИ

*Гл. ас. д-р Даниела Дечева
Катедра „Европеистика“,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Резюме. Навид Кермани е един от най-влиятелните съвременни интелектуалци в Германия, активен участник в публичния дебат за Европа. **Цел** на доклада е да разкрие неговата гледна точка към кризите във и извън Европа, които пряко се отразяват на дебата за общо-европейската идентичност. Чрез **съдържателен анализ** на два сборника с репортажно-есеистични текстове, на речи и публицистични текстове се извежда реакцията на Кермани на тези кризи. **Резултати:** авторът вижда фундаментални европейски ценности, застрашени не само от някакъв външен враг, а от двойни стандарти и недостатъчна решителност на европейските политики. Особен акцент и убедителност на публичното му присъствие придават застъпничеството му за християнско-ислямско помирение, критиката му към засилващите се гонения и убийства на християни в ислямски държави и към извращаването на ислямската религиозна мисъл и практика, което руши не само мира и демократичните права, но и самия ислям. **Изводи:** според Кермани европейската идентичност е възможна само в хуманистичната и космополитична традиция, към която непременно принадлежи респектът към религията. Нужно е европейските общества да предефинират представата за себе си, отстоявайки ценностите си чрез самокритичност, единство и поемане на политическа отговорност.

Ключови думи: Навид Кермани, европейска идентичност, Европа, ислям, бежанска криза

JEL Classification code Z

Очертаването на каквато и да било идентичност с цялата ѝ условност и променливост неизбежно става чрез разграничението спрямо някакво *друго*. За Европа като това *друго* векове наред, а през последните десетилетия особено отчетливо се възприема ислямският свят. Анализът на паралелите, припокриванията, контрастите с ислямската другост е част от един трудно обозрим дискурс, който непрекъснато и с особена интензивност се подхранва от актуалните процеси в Европа и света. Детериторизацията на исляма, произтичаща от глобализацията (Евстатиев, 2006, с. 296), необратимо го превърна в непренебрежима и неотделима част от Европа. Той е предизвикателство не просто със своята подчертана религиозна и културна другост, а най-вече с това, че заявява претенциите си по един все по-агресивен начин и поставя на изпитание ценности,

които Европа доскоро приемаше за универсални. Те са оспорени радикално в колизията с политическия ислям, който също претендира за задължението да налага универсални, само че религиозно обосновани ценности, трудно съвместими с европейската секуларна концепция за свободи, равнопоставеност и демократичност. Днес т. нар. секуларен фундаментализъм (Евстатиев, 2006, с. 301), т.е. нетърпящата противоречие теория, че секуларизацията е задължителна предпоставка за модернизацията, която пък от своя страна се разбира като адаптиране към западноевропейските стандарти, се опровергава от ролята в обществото на политическия ислям в частност и на религията въобще (Евстатиев, 2006, с. 300–301). Настъпването на „постсекуларна“ епоха (Хабермас) поставя Европа пред изпитанието да предефинира себе си и това е може би най-трудно преодолимата криза, защото засяга дълбинни слоеве на европейската идентичност.

Този текст се фокусира върху възгледите на Навид Кермани за европейската идентичност в контекста на съвременните кризи в Европа и света. В България той е малко познат извън германистичните среди. Теоретично можеше да бъде новият федерален президент на Германия, номиниран от Социалдемократическата партия, зелените и левицата. Практически нямаше особен шанс срещу бившия външен министър Франк-Валтер Щайнмайер, който благодарение на консенсуса между двете управляващи партии от февруари 2017 г. е и настоящият германски държавен глава. Самият факт обаче, че Кермани беше сред номинираните, е знаков за очертаваща се тенденция в политическия живот в Германия, а и за амбициите на самия Кермани. Той е един от най-активните участници в експертния и политически дискурс в страната по въпросите на межкултурния диалог между Западна Европа и Ориента, коментатор на съвременните събития в Европа и света, хабилитиран ориенталист в областта на ислямската поетика, естетика и мистика, инициатор на академични инициативи; писател, носител на десетки престижни награди, драматург и режисьор, а паралелно с това публицист, автор на многобройни репортажи от кризисни региони по света; член на престижни организации, сред които Германската академия за език и поезия и на Хамбургската академия на науките, а в периода 2006–2009 г. на новоучредената тогава „Германска ислямска конференция“.

Кермани е син на ирански имигранти лекари, роден в Германия през 1967 г., с германско и иранско гражданство, който определя себе си не просто като убеден, а като „въодушевен“ европейец. Той е вярващ мюсюлманин шиит, а това наред с благоприятната социална среда, в която е израснал, безспорно дава отражение на нагласата му към исляма по принцип, естетическото преживяване на религията, неговата собствена религиозност и отношението му към западните ценности. Нови перспективи към собствената си религия Кермани открива и чрез заниманията си с християнско изкуство. Убедителността му в публичното пространство на Германия в голяма степен се дължи на ясната му политическа позиция, но и на неговата балансираност и ненападателност.

Не би било съвсем точно Кермани да се определи като възпътен модел на успешна интеграция, доколкото той възприема като „свои“ както Европа, така и исляма. Затова е критичен и към двете, изхождайки от принципното си убеждение, че в „чуждото“ можеш да си влюбен, дори прехласнат, но любовта към „своето“ се доказва и легитимира чрез критичност. На този фон основните позиции на Кермани към европейската идентичност в това изложение ще бъдат изведени от няколко негови текста: сборника с есета „Кои сме ние?“ (2009 г.), репортажа „Нахлуване на реалността“ (2016 г.), няколко от многобройните му интервюта и публицистични текстове и речта му при получава-

нето на една от най-престижните награди в Германия – наградата за мир на германския книгоразпространителски бранш през 2015 г.

Европа като просвещенски проект, основан на либералнодемократични ценности

Кермани споделя обичайните критики както към работата на европейските институции, така и към центробежните национални политики и популистки тенденции. Акцентът на текстовете му, участията му в дискусии и най-вече на честите му срещи с ученици обаче е поставен върху Европа като непосредствено живяна реалност. Както за собственото му поколение, така и за това на младите хора мирът, свободите и правата, извоювани от обединена Европа, се възприемат като самопонятни. За да припомним, че не са, Кермани насочва вниманието на учениците към собствените им класове – мултиетнически и мултирелигиозни общности, – през които да осъзнаят опасността от завръщането на национализма и ролята на Европа за неговото притъпяване. Удовлетворението му е, че вижда у младите хора политизиране и ангажираност с актуалните проблеми, а това му дава надежда, че европейските общества и занапред ще успяват да мобилизират енергия за опазването на ценностите си, които са и основа на тяхната идентичност.

Подобно на повечето интелектуалци, Кермани постоянно се позовава именно на просвещенския фундамент на Европа и завоеванията на Френската революция. Без да се отрича тяхното решаващо значение, трябва да се подчертае обаче, че сами по себе си тези постижения не са достатъчни основания за вкопчването в някакъв редуциран „просвещенски“ образ на Европа. Подобно фокусиране е твърде обобщаващо и подкопава собствената си убедителност, игнорирайки значими процеси и преломи в пред- и следпросвещенските векове, които при това надхвърлят границите на Европа.

Европа като възможност и среда за демократизиране на отделни държави: примерът Германия

След Втората световна война преодоляването на националсоциализма и холокоста се превръща в особено ядро за създаване на (нова) германска и европейска идентичност. Именно обвързването в европейския проект прави демокрацията в следвоенна Германия изобщо възможна, а „заради националсоциализма за много германци след 1945 г. Европа се превръща в родина заместител“ (Winkler, 2015). През последните 50 години в Германия е консенсусна нагласата, че германците имат право на политическо достойнство, доколкото са безкомпромисно критични към миналото и настоящето на страната си. Проследявайки в няколко свои текста пътя на създаване на немска нация чрез литературата и философията, Кермани се позовава на емблематични имена от късния XVIII и XIX век. Гьоте, Кант и други носители на интелектуалната традиция са виждали консолидирането на Германия непременно и най-вече в европейски контекст, търсейки дори космополитни измерения. Много писатели, които днес се приемат за носители на германския дух (Лесинг, Шилер, Хьолдерлин, Бюхнер, Бьорне), в своето

време са били аутсайдери и дисиденти, преследвани, прогонени или най-малкото с много проблематично отношение към родината си: „Хайне обичаше Германия, да, но над тази любов надделяваше неговият **срам** от Германия.“ (Kermani, 2006) Като символ на тази покаянна позиция в най-новата история на Германия Кермани посочва прословутото падане на колена на Вили Брант пред паметника на евреите във Варшава през 1970 г. Самият Кермани, избран да произнесе тържествената реч по повод 65-годишнината от приемането на германския основен закон, също подчертава тази нагласа: „Чрез Европа Германия се връща към себе си и градивните сили в своята история.“ (Kermani, 2014) За повечето мигранти от неевропейски страни и техните потомци, както и за самия Кермани обаче не може да става въпрос за завръщане към някакви собствено национални германски (френски и т.н.) корени. Затова именно европейският хоризонт им позволява да се интегрират в обществото, без да се идентифицират със съответната национална историческа памет или етническа принадлежност (Diner, 274).

Казусът „Германия“ е показателен и с друга особено значима за Европа концепция. Като „постнационална демокрация сред национални държави“ (К. Д. Брахер) Германия не само се връща и утвърждава сред западните демокрации, но се развива и като основна движеща сила в посока към „постнационалното“. Според Винклер и до днес е много силна германската склонност да проектира в Европа очаквания, на които реалността не може да отговори. Затова, разминавайки се с високите стандарти на Германия по отношение на европейската интеграция, другите държави дори се чувстват морално попечителствани от нея (Winkler, 2015).

Концепцията за „конституционния патриотизъм“ на Долф Щернбергер, на която Хабермас придава особена популярност през 80-те години, макар и силно критикувана, прави пробив не само в германския, но и в европейския дискурс за идентичността. Според Мюлер той се състои в това, че се търси не прехвърляне на *емоции* от национално на европейски ниво, а изграждане на „рационални колективни идентичности“. А те са възможни единствено чрез задълбочено самокритично занимание на всяка страна със собственото ѝ минало (Müller, 2004). Пред това иначе добро намерение обаче има една огромна пречка, заложена в самата му основа. Известно е, че всяка колективна, в случая търсената европейска идентичност в огромна степен се крепи на обща историческа памет. Но тъй като някои от най-големите травми в европейската история са възникнали именно на национална основа, е много трудно, ако въобще е възможно спомените за тях да са в обща, наднационална, при това изцяло рационална перспектива.

Претенцията на Европа да защитава универсални човешки права както на собствената си територия, така и в останалия свят

Кермани вижда предаден този европейски идеал, превърнал се и в политическо и морално задължение. Критиката му към двойните стандарти в някои европейски политики ще разгледам чрез три примера.

1. Референдумът в Швейцария през 2009 г. за строежа на нови (освен съществуващите четири) минарета

За Кермани самото поставяне за гласуване на този въпрос, а още повече резултатът от референдума представляват отстъпление от базисни принципи на европейския

проект като секуларна, транснационална, мултирелигиозна и мултиетническа общност. Според него не просто е дискриминирано основното право на свободно упражняване на религията, но и е направена стъпка към забрана на всякакви други форми на ислямско присъствие в публичното пространство. Логично авторът принадлежи към онзи лагер в дебата, който твърди, че целенасочено се подсилват страховете на мнозинството от мюсюлманското малцинство, но се пренебрегват страховете на мюсюлманите в Европа, че те са декласирани като граждани втора ръка, което пък опасно задълбочава социалното разделение. Затова е време Европа да спре да възприема мюсюлманските си граждани като малцинство с ограничени права, а в съзвучие с либералнодемократичните си ценности да провежда мултикултурна политика на признаване (Ч. Тейлър).

В съвсем конкретния аспект на храмовото строителство Кермани смята, че вместо да се избират възможно най-незабележими сгради за сакралните нужди на мюсюлманите и да се поддържа маргинализирането им, трябва да се стимулира създаването на модерна и естетически впечатляваща ислямска архитектура, която да кореспондира с европейската архитектурна среда (Kermani, 2009).

Едва ли някой би противоречил на Кермани, че социални и културни конфликти не се решават чрез забрани, а с целенасочени мерки за интегриране, но реториката му остава на повърхността и почти напълно игнорира значими аргументи на спечелилото в референдума мнозинство (за подробен анализ на темата вж. Langenohl, 2013).

2. Бежанската криза и европейската имиграционна политика

Повече от 20 години Кермани остро критикува в частност германското и изобщо европейското законодателство за имиграцията и политическото убежище. През 2015 г. той проследява балканския маршрут на бежанците от Лесбос към Германия, но по обратен път (през Унгария, Хърватска, Сърбия, Гърция и Турция), и публикува репортажа си в книгата „Нахлуване на реалността“. Като описва трагедията и надеждите на мигрантите, без да спестява социалните различия между тях, от които произтичат и различни шансове, Кермани настоява, че ценностите, на които се позовава Европа, я задължават не само да се погрижи за бежанците, но и да поеме своята политическа отговорност за причините, предизвикали тази дългогодишна хуманитарна катастрофа. Според него европейската система за даване на политическо убежище принуждава бежанците да търсят нелегални начини за влизане в Европа, рискувайки живота си. С неспособността на европейските държави да се договорят за квоти и да организират сигурни маршрути те оказват масивна подкрепа на индустрията за трафик на хора.

Решенията, за които Кермани апелира, не са нито оригинални, нито лесни за изпълнение, но според него съвсем скоро Европа няма да има избор. Той настоява за разграничаване на имиграцията от политическото убежище; за включване на климатичните промени в Женевската конвенция за бежанците като основание за получаване на убежище; за бежански лагери около Сирия и Северен Ирак за хората, които чакат възможност да се върнат в страната си или предпочитат емиграция в сродна култура. Но най-вече „кръвта по границите на Европа“ няма да ѝ позволи още дълго да е остров на благоденствието, хилядите жертви от Северна Африка и Азия ще продължават, докато Европа не се намеси по-решително в прекратяването на конфликтите в Близкия изток. Войната все по-осезаемо ще се пренася на територията на Европа. А както казва един от бежанците, с които Кермани разговаря, „без свобода може да се живее, но не и без мир“ (Kermani, 2016a, с. 63).

3. Позицията на Европа към войните в Близкия изток

Един от най-силните и емоционални текстове на Кермани е речта му по повод връчването на наградата за мир на германския книгоразпространителски бранш през 2015 г. Той я посвещава на отец Жак Мурад, който се грижи за католическата общност в малко градче в Сирия, на основателя ѝ отец Паоло Дал'Олио, отвлечен от ИД през 2013 г. и останал в неизвестност оттогава, на хилядите измъчвани, избити и преследвани християни, шиити, кюрди и други общности в Сирия. Упрека си към Европа Кермани отправя чрез думите на самия отец Жак: „Ужасно е да осъзнаем, че сме изоставени – изоставени най-вече от християнския свят“ и „За тях ние не означаваме нищо“ (Кермани, 2015, с. 74). Авторът обвинява Европа в двуличие, цинизъм и малодушие – декларирането на „универсални“ хуманистични ценности е в крещящо противоречие със същевременно военно и търговско сътрудничество със Саудитска Арабия, участието в унищожаването на Ирак, подкрепата за Асад. Той призовава към по-категорична намеса на ЕС в решаването на конфликта, надхвърляща мерките на дипломатията и гражданските инициативи. На въпроса, който сам си задава – има ли право като носител на награда за мир да призова към война, – дава следния отговор: войната от години се води със значителното съдействие на Европа и в непосредствена близост до нея. Тя не може да се прекрати в Ирак или Сирия, защото всъщност се води от Иран, Турция, страните от Персийския залив, САЩ, Русия и Запада.

Кермани категорично отхвърля клишето, че насилието няма нищо общо с исляма, но и напомня, че за възхода на ислямския фундаментализъм и тероризма огромен принос има възмущението сред мюсюлманските общества от двойните стандарти на Запада и, разбира се, постколониалното прекрояване на Близкия изток. При това, както подчертава Евстатиев, фундаментализмът е модерен феномен, свързан по-скоро с вестернизацията, отколкото с връщането към Корана (Евстатиев, 2006, с. 312), така че Европа сега е изправена пред последствията от собствената си политика, за която адекватно трябва да поеме отговорност не само в името на универсалните ценности, които твърди, че представлява, а и в съвсем конкретен план: за да опази мира и свободата в собствените си граници.

Европа и фундаментализмът

Без да пренебрегва „приноса“ на няколко европейски държави към възникването и ескалирането на фундаментализма в исторически и политически план, Кермани постоянно подчертава: фундаментализмът е плод не на праволинейната ислямска теология, а на нейната криза. Водейки война срещу Запада, ислямът води война срещу себе си. Претендирайки да се завръща към традицията си, всъщност я разрушава и така губи своята културна памет. Ориентът от детството на Кермани в Исфахан и студентските му пътувания в Кайро и Бейрут е мултиетнически, мултирелигиозен и мултикултурен, „една постоянно изложена на заплахата, в никакъв случай здрава, но изумително жива действителност“ (Кермани, 2006, с. 74), която пред очите ни се изличава духовно и материално. Унищожени са безброй свещени за мюсюлманите места, безценни и невъзстановими културни паметници. „Вече не съществува ислямска култура или поне не такава на ниво. Това, което сега ни затрупва, са руините на гигантско духовно раз-

рушение.“ (Кермани, 2016, с. 79) Имплицитният апел в тази тъжна констатация на Кермани е отправен към Европа. И досега именно на западни учени се дължи запазването на голяма част ръкописи и артефакти, а на живеещи на Запад мюсюлмани – опитите да се опазят и реставрират древни къщи и джамии. Съхраняването на което и да било културно наследство, на която и да било културна памет е същинска европейска ценност и задача дори пред лицето на ислямския фундаментализъм, дори извън европейската територия.

В дебата за европейската идентичност Навид Кермани е сред онези, които гледат на многообразието като на обогатяване, а не като на постоянно напрежение между норма и отклонение. Той е наясно, че мултикултурното, мултирелигиозното общество никога няма да бъде безконфликтно, а и конфликтите са необходима предпоставка за успеха на социалната интеграция, стига да се решават мирно, чрез диалог и взаимни отстъпки. Точно това обаче се оказва все по-трудно постижимо. Както предупреждава Ападурай, „всеобхватно, пълно и точно разбиране е невъзможна цел“ и именно затова търсенето на консенсус на всяка цена носи риска да се изличат принципни различия, като се наложат фалшиви универсализми (Appadurai, 2011, с. 31–32). Съзвучни с европейските либералнодемократичните ценности, възгледите на Кермани срещат одобрението на широки обществени кръгове. Основната критика към него идва от средите на други интелектуалци с мюсюлмански произход в Германия. За мнозина от тях Кермани, изхождайки от собствения си религиозен контекст, представя един твърде облагороден, всъщност нереалистичен образ на исляма. Патосът на Кермани обаче е именно в това, че няма принципна несъвместимост между Европа и исляма, стига те да се придържат към същинските си хуманистични ценности. На фона на актуалните процеси такава глобална хармоничност изглежда непостижима, но като всеки обществено ангажиран интелектуалец Кермани се надява да повлияе на обществените нагласи, а чрез тях – и на политиките. С позициите си той постоянно показва, че за да бъдеш европейец, трябва да искаш да бъдеш такъв (Вл. Градев).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Границите на Европа (дискусия), <http://kultura.bg>, последно посетено на 30.05.2017 (Granitsite na Evropa, diskusiiia, 30.05.2016).
- Евстатиев, С. Ислямът и религиозната публичност като изпитание пред Запада. – В: Около Чарлз Тейлър. Религия и политика. Безпокойствата на модерността, Дом на науките за човека и обществото, С., 2006, с. 293–316 (Evstatiev, S. 2006, Islamat i religioznata publichnost kao izpitanie pred Zapada. V: Okolo Charlz Teilar. Religija i politika. Bezpokoistvata na modernostta, Dom na naukite za choveka i obshtestvoto, Sfia, s. 293–316).
- Кермани, Н. През границите – Жак Мурад и любовта в Сирия. – В: Християнство и култура, 2016, бр. 108, с. 71–84 (Kermani, N., 2016, Prez granitsite – Zhak Murad i liubovta v Siria. V: Hristianstvo i kultura, br. 108/2016, s. 71–84).
- Тейлър, Ч. Мултикултурализъм, Критика и хуманизъм, С., 1999 (Teilar, C. 1999, Multikulturalizam. Kritika i humanizam, Sofia).
- Appadurai, A. Vom Risiko des Dialogs. In: Stemmler, S. (Hrsg.), Multikultur 2.0, Wallstein Verlag, Göttingen, 2011, 25–36.
- Diner, D. (2011), Der Islam ist unsere eigene Frage in Gestalt. Gudrum Krämer und Dan Diner im Gespräch mit Tariq Ramadan, moderiert von Susanne Stemmer. In: Stemmler, S. (Hrsg.), Multikultur 2.0, Wallstein Verlag, Göttingen, 269–278.

- Kermani, N. (2006), Was ist deutsch an der deutsche Literatur?, http://www.kas.de/upload/dokumente/verlagspublikationen/Was_eint_uns/was_eint_uns_kermani.pdf.
- Kermani, N. (2009), Angriff auf Europa: zum Minarettverbot in der Schweiz, <http://www.sueddeutsche.de/politik/minarettverbot-in-der-schweiz-angriff-auf-europa-1.147975>.
- Kermani, N. (2009a), Wer sind wir? C. H. Beck, München.
- Kermani, N. (2014), Danke (Die Rede zum 65. Jahrestag des Grundgesetzes), <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-127194990.html>, последно посетено на 29.05.2017.
- Kermani, N. (2016), Auf Kosten unserer Kinder, http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/europas-zukunft/navid-kermani-zur-zukunft-europas-nach-dem-brex-14311972.html?%20printPagedArticle=true#pageIndex_2.
- Kermani, N. (2016a), Einbruch der Wirklichkeit, C. H. Beck, München.
- Langenohl, A. (2013), Die Debatte nach der Schweizer Volksabstimmung um den Bau von Minaretten. In: Öykan Ezli u.a. Die Integrationsdebatte zwischen Assimilation und Diversität, Transcript, Bielefeld, 25–49.
- Müller, J.-W. Verfassungspatriotismus – eine europäische Verbindlichkeit. In: Transit – Europäische Revue, Nr. 28/2004, <http://www.iwm.at/transit/transit-online/verfassungspatriotismus/>, последно посетено на 29.05.2017.
- Winkler, H. A. (2015), Wer hat die Deutschen zu Richtern der Nationen bestellt? <http://www.sueddeutsche.de/kultur/serie-was-ist-deutsch-wer-hat-die-deutschen-zu-richtern-der-nationen-bestellt-1.2792541-3>, последно посетено на 30.05.2017.

ДА ПРЕОСМИСЛИМ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ?

Доклади

от Четвъртата международна научна конференция
на катедра „Европеистика“,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Българска
Първо издание

Научна редакция:

проф. д-р Ингрид Шикова
доц. д-р Калоян Симеонов
гл. ас. д-р Гергана Радойкова
д-р Линка Тонева-Методиева
д-р Борислав Мавров

Редактор

Веселина Стоянова

Формат 60х90/8

Печ. коли 26

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
www.press-su.com

Университетско издателство
„Св. Климент Охридски“